

CRNA GORA I ALBANSKI PRVACI (1910–1912)

Milan Šćekić

Based on literature, newspapers and first-rate historical sources, the author described the relationship of Montenegro and the Albanian leaders (particularly those from northern Albania) during the great turmoil in the Ottoman Empire in 1910-1912.

U crnogorskoj pograničnoj politici katoličkim Albancima koji su bili nastanjeni na prostoru između Skadarskog jezera i gornjeg toka rijeke Cijevne, posvećivana je „posebna pažnja“. Razlog je bio jednostavan. Njihova vjerska pripadnost opredjeljivala ih je protiv Osmanskog carstva i „činila nezainteresovanim“ za njegovu sudbinu.¹ Nakon previranja u Osmanskom carstvu 1908. godine, sa Cetinja su sve oči bile uperene na teritorije sjeverne Albanije i Novopazarskog sandžaka, gdje se pomno pratio svaki, čak i najmanji pokret protiv osmanskih vlasti. Nezadovoljstvo albanskog i srpskog naroda u pomenutim krajevima politikom otomanizacije i centralizacije na Cetinju su

¹ Živko Andrijašević, „Neki podaci o zagraničnoj politici Crne Gore (1878-1912)“, *Istorijski zapisi*, br. 1-4, Podgorica, 2003, 17.

željeli da iskoristite za svoje političke ciljeve. Shodno tome, Crna Gora je nesebično pomagala albanske i srpske ustanike 1910. i 1911. godine, kako bi se u pogodnom času i sama okoristolila plodovima te borbe i uspostavila svoju vlast na pomenu- tim teritorijama.

Veze crnogorskih vladara i malisorskih prvaka datiraju još iz vremena crnogorskih vladika Petra I i Petra II Petrovića Njegoša, koji su u svojim oslobodilačkim planovima uperenim protiv Osmanske imperije računali na oružanu pomoć Hota, Gruda, Klimenata, ali i ostalih albanskih katolika.² Naslijeđeno prijateljstvo sa prvacima Malesije i sjeverne Albanije, knjaz Nikola je održavao sa posebnim senzibilitetom, darujući siromašne prvake sjevernoalbanskih plemena skupocjenim oružjem, oficirskim činovima, platama, školovanjem njihove djece na Cetinju i dr. Afirmaciji ugleda crnogorske države i njenog knjaza u sjevernoj Albaniji, posebno su doprinosili kučki vojvo- da Marko Miljanov, koji je uživao veliki ugled kod Albanaca i dugogodišnji politički emigrant u Crnoj Gori, grudski prvak Sokolj Baco.³ Prema jednom spisku iz novembra 1891. godine, Baco je od svih emigranata uživao „najveću pomoć crnogorske vlade“, koja je na godišnjem nivou iznosila „540 fiorina i 960 oka brašna za njegovu četvoročlanu porodicu“.⁴

² Nikola Škerović, *Crna Gora na osvitku XX vijeka*, Beograd, 1964, 571; Lazar Tomanović, *Crna Gora i Turska*; Crna Gora i Crnogorci u „Novoj Evropi“, (priredili: Branislav Kovačević, Marijan Mašo Miljić) Podgorica, 2005. 377; Đorđe Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, Podgorica, 2001, 116; Novica Rakočević, „Crnogorsko-albanski odnosi 1878-1914“, Zbornik radova: *Srbija i Albanci u XIX i početkom XX veka*, Beograd, 1990, 127.

³ N. Škerović, *Crna Gora na osvitku XX vijeka*, 571; Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 112.

⁴ N. Rakočević, *Crnogorsko-albanski odnosi 1878-1914*, 127.

Crnogorski konzulat koji je otvoren u Skadru 1893. godine, preko svojih konzula takođe je nastojao ostvariti što veći upliv među tamošnjim pravoslavnim žiteljima i albanskim katoličkim plemenima.⁵ Uspostavljanjem prisnije saradnje sa albanskim plemenskim starješinama, sve veći broj Albanaca dolazi na Cetinje, gdje traže pomoć u borbi protiv osmanskih vlasti i iskazuju lojalnost crnogorskom knjazu. Tako je zabilježeno da su 1901. i 1902. godine Hoti, Grudi i Kastrati u većem „broju dolazili da pristupe gospodaru“ i da ih je knjaz Nikola zbog toga darivao. Istina ne nekom naročitom svotom. Ali u svakom slučaju dobijali su uvijek više od onog što su potrošili na putu za Cetinje.⁶ Međusobna saradnja crnogorskih vlasti i albanskih plemena bila je naročito intenzivna u ustaničkim godinama nakon mladoturske revolucije 1908. godine, kada će Crna Gora početi da se gotovo otvoreno upliće u unutrašnje stvari Osmanskog carstva.⁷ Tih će godina kroz crnogorsku prijestonicu prodefilovati brojni albanski prvaci.⁸ Samo iz Kosovskog vilajeta i plavsko-gusinjske oblasti 1910. godine utočište u Crnoj Gori pronašlo je oko 50 albanskih plemenskih prvaka predvođenih Isom Boljetincem, Sulejmanom Batušom, Bajramom Curijem, Hasanom (Asom) Ferovićem, Zećirom

⁵ Radoslav Raspopović, *Istorija diplomatija Crne Gore 1711-1918*, Podgorica, 2009, 355.

⁶ Miodrag Kirsanov, *Zemljotres u Skadru 1905. godine u arhivskim dokumentima DACG*, Arhivski zapisi, 1-2/2005, Cetinje, 2006, 153; Knjaz Nikola je Sokolj Bacu, koji mu je podnio poimenični spisak malisorskih glavara i njihove pratnje 30. juna 1902. godine stavio na raspolaganje 1.190 fiorina (Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 112)

⁷ R. Raspopović, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711-1918*, 357.

⁸ Mitar Martinović, *Ratne godine 1912-1916*, Beograd, 1996, 12; Božidar Vuković, *Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912-1913 i rad Crne Gore na uniji i saradnji i sa Srbijom*, Cetinje, 1971, 6.

Binjakom i drugima.⁹ Crnogorski Dvor i vlada su u intenzivno sarađivali sa Boljetincem, koji je prema njihovim projekcijama najvjerojatnije trebalo da požarom ustanka iz Kosova i Dukadina da podršku ustanicima iz Malesije, čime bi se cijela sjeverna Albanija našla u plamenu.¹⁰ Prema informacijama do kojih je došao konzul Rakić u Prištini, Iso Boljetinac i Sulejman Batuša nijesu željeli da prime pomoć od crnogorskih vlasti (konzul misli na novčanu pomoć – M. Š), ali im se „plaća trošak u hotelu koji iznosi za svakog deset do dvadeset kruna dnevno, a njihova svita (obojica imaju po petnaest ljudi) dobija po forintu dnevno“.¹¹ Crnogorske vlasti plaćale su tri perpera dnevno na ime smještaja i prehrane Isu Boljetincu i u Nikšiću. Ti troškovi su znali biti ponekad i veći jer su albanski emigranti pili „odveć

⁹ Isto; Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 59; Đorđe Borozan, „Sjeverna Albanija i Albanci u političkim planovima kralja Nikole“, Zbornik radova: *Kralj Nikola – ličnost, djelo i vrijeme*, tom I, Podgorica, 1998, 316; Milan Rakić, *Konzulska pisma 1905-1911*, Beograd, 1985, 237.

¹⁰ Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 60.

¹¹ M. Rakić, *Konzulska pisma 1905-1911*, 237; Konzul Srbije u Prištini je doznao da Crna Gora plaća svim Albancima, osim poglavica, „po šest šestica“ što je bilo 1.20 dinara dnevno. U pismu upućenom srpskom ministru inostranih djela 1/14. aprila 1911. godine, dakle, na početku malisorske krize, Rakić iznosi, da „Zenel Šaban, Džu Ljulja, Prend Marž i Ded Nika primaju po tri krune dnevno. Skadarski begunci, većinom Latini (ima ih do sto i pedeset duša trgovaca i imućnih ljudi), nisu hteli da prime pomoć niti da im se plaća trošak. Žive o svom trošku. Sirotiji Skadrani, ima ih oko dve stotine duša, su tako isto odbili pomoć, a tražili su da im se nađe kakva zarada. Njima je dat posao na železničkom putu od Plavnice do Podgorice.“ Konzul Rakić dalje iznosi, da su albanski emigranti smješteni: u Ulcinju oko 600, Danilovgradu 200, Virpazaru 200, Žabljaku 100 i Spužu 100. „Tačan broj Arnauta emigranata ne može se odrediti, jer svakoga dana novi begunci dolaze u Crnu Goru, a stari prelaze u Tursku radi boja i pljačke.“ (*Isto*, 237-238)

kafe a pođe kad i šurupa, te im je kafa svagda na raspoložnje“.¹² Ali u tom smislu Boljetinac nije bio nikakav izuzetak. Iz crnogorske državne kase izdvajana su na ime smještaja i prehrane u Nikšiću ista sredstva kako za Boljetinca, tako i za ostalih tridesetak albanskih prvaka.¹³ Pored Boljetinca, avgusta 1910. godine, tu su pomoć primili još i: Halil Boljetinac, Mujo Boljetinac, Adem Boljetinac, Tafil Boljetinac, Junuz Boljetinac, Jašar Boljetinac, Hamid Ametov, Bislim Selimov, Bajram Sali, Selman Šaban, Hasan Selimov, Ćerim Selimov, Hazel Lahov, Aso Ferović, Emin Ferović, Ago Ferović, Ramo Ferović, Smail Ferović, Mahmut Omeragić, Šaćir Ajdinović, Adem Alilov, Halil Ajdinov, Zejnir Brecin, Halil Arjov, Milhailo Ćećović, Uso Suljov, Bajram Dokljan, Šućurlija Ibrahimov, Šućurlija Islamov, Hamza Daut, Tahir Bećir, Špan Ćerim, Redžo Mehmedović i Mirko Kuč iz Plava („uskok sa Asom Ferovićem“). Njihovo izdržavanje stajalo je Crnu Goru toga mjeseca 3.472 perpera, od čega su 124 perpera bili vanredni trošak koji su napravili emigranti.¹⁴

¹² Milan Šćekić, „Brojno stanje i troškovi izdržavanja albanske emigracije u Crnoj Gori (1910–1911)“, U: *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, br. 10, Cetinje, 2014, 91.

¹³ Državni arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Ministarstvo unutrašnjih djela (u daljem tekstu MUD) 1910, Upravno odjeljenje (u daljem tekstu UO), f-102, 2555, Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 7. (20) jul; Crnogorske vlasti su izdržavale i Boljetinčevog konja. Do kraja februara 1911. godine crnogorske vlasti su izmirile sve troškove albanskih emigranata u Nikšiću. Jedino su za izdržavanje konja Isa Boljetinca dugovale 56 perpera. (DACG, MUD 1911, UO, f-111, 931, Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 2. (15) mart.)

¹⁴ DACG, MUD 1910, UO, f-103, 2948/3, Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 3. (15) avgust.

Masovnim pružanjem utočišta i izdržavanjem albanskih emigranata za vrijeme ustaničkih 1910. i 1911. godine, kralj Nikola je zadobio velike simpatije kod Albanaca, naročito onih iz Malesije, što mu je i bio cilj, kako bi sjevernoalbanska plemena otrgao ispod bečkog uticaja i stavio u službu svoje politike.¹⁵ Prisustvo albanskih prvaka na crnogorskom tlu kralju Nikoli je pružalo mogućnost, da u neposrednim razgovorima sa njima stvori neophodne uslove koji bi mu omogućili, da situaciju u ovom dijelu Balkana drži pod svojom kontrolom do željenog momenta. Čekao se samo dobar trenutak da se napadne Osmansko carstvo, kako bi se realizovao plan o teritorijalnom proširenju na područje sjeverne Albanije uključujući i oblast Dukadžina. Izgleda da je crnogorski kralj najbliži toj odluci bio maja 1911. godine, da ga nije u tome spriječila intervencija velikih sila.¹⁶

Neki od albanskih glavara poput Isa Boljetinca, prozreli su kraljeve namjere, što je najvjerojatnije bio razlog indiferentnog odnosa albanskih plemenskih starješina iz Kosovskog vilajeta prema malisorskom ustanku 1911. godine, čiji je nesumnjivi inspirator bio sam kralj Nikola. Navodno je Boljetinac u posljednjem razgovoru upozorio kralja Nikolu: „Mi se ne borimo da se oslobodimo jednog okupatora da bi doveli drugog.“¹⁷ Bojazan nekih albanskih prvaka od namjera Crne Gore u sjevernoj Albaniji bile su sasvim opravdane, što su ubrzo pokazali nastupajući događaji na Balkanu. Politički ciljevi albanskih ustanika i crnogorskih vlasti u sjevernoj Albaniji, međusobno su se isključivali. Albanci su započeli borbu protiv Osmanskog carstva kako bi konačno dobili vlastitu slobodu, dok su vlasti na

¹⁵ Nada Tomović, „Crnogorski konzulat u Skadru i malisorske bune 1910 i 1911“, *Studije, ogledi, dokumenti i spisi o konzularnim odnosima Crne Gore 1611-1918*, (priredio Đorđije Lopičić), Beograd, 2007, 784.

¹⁶ Peter Bartl, *Albanci: od srednjeg veka do danas*, Beograd, 2001, 130.

¹⁷ Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 63.

Cetinju imale aspiracije na te prostore. Očigledna je težnja kod crnogorskog kralja, da tešku situaciju u kojoj su se našli albanski emigranti iskoristi za svoje ciljeve kako bi ih „kupio“, čemu su se 1910. godine suprostavili i Hoti na čelu sa Ded Đo Ljuljom, koji su odbivši prvu osmansku amnestiju nastavili da žive u Crnoj Gori radeći na putevima od čega su se izdržavali.¹⁸ No, iako ni sami Albanci nijesu imali usaglašen stav oko svojih ciljeva, diferencirajući se na zagovornike pune autonomije i „reformiste“, koji su se zalagali za bolji položaj i privilegije u sklopu Osmanskog carstva, ostaje činjenica da su obje frakcije bile saglasne minimum oko toga da više povratka na staro nema.¹⁹

Životno zainteresovana da svoj državni suverenitet proširi na teritorije sjeverne Albanije, Crna Gora je animirala u tu svrhu neke malisorske prvake. Koliki su bili dometi te propagande i kakav je politički profit iz toga izvukla, jako je problematično pitanje. Crnogorski konzul u Skadru Petar Plamenac piše februara 1909. godine ministru inostranih djela da se šalju neki Albanci-agenti, koji navodno u interesu Crne Gore vrše propagandu u Hote, Kastrate, Klimente Šalju, Šošu i druge mjesta, a u stvari isto su tako vjerno služili i interesima Osmanskog carstva i Austrougarske.²⁰ I naredne godine crnogorski konzul u Skadru Dušan Gregović skreće pažnju nadležnima na Cetinju, da neki albanski prvaci predvođeni Sokolj Bacom vrše propagandu u Malesiji na štetu Crne Gore, zbog čega je tražio da se na Baca, koji je inače uživao ogromno povjerenje crnogorskog kralja, pripazi malo bolje.²¹ Konzul Plamenac ni 1911. godine

¹⁸ *Isto*, 71.

¹⁹ P. Bartl, *Albanci*, 137.

²⁰ DACG, MID 1909, KS 1894–1911, f–1, 2, P. Plamenac, konzul u Skadru – L. Tomanoviću, ministru inostranih djela, 9. (22) februar.

²¹ N. Tomović, *Crnogorski konzulat u Skadru i Malisorske bune 1910 i 1911*, 785.

nije promijenio mnogo mišljenje kada su Malisori u pitanju. Ukazivao je na njihovu prevrtljivost i opredijeljenost za onoga „ko više plati“.²² Očito da je snažna ukorijenjenost austrougarske agenture u sjevernoj Albaniji ozbiljno ugrožavala političke planove Crne Gore na tom području. Limitirane materijalne mogućnosti Crne Gore nijesu davale šansu za miran san u sjevernoj Albaniji, ali njena blizina u slučaju većih nereda i pružanje pomoći u naoružanju i novcu, bile su reference koje su održavale Crnu Goru u neravnopravnom propagandom ratu za prevlast u Malesiji. Planirani ustanak Albanaca iz Malesije s proljeća 1911. godine predstavljao je životnu šansu Crne Gore u afirmaciji prestiža na tom području.

Neposredno pred sam početak ustanka u Malesiji 1911. godine, kralj Nikola je pozvao na Cetinje hotskog prvaka i malisorskog ustanika broj jedan, Ded Đo Ljulju. Nakon razgovora s crnogorskim kraljem hotski vojvoda je obavijestio Malisore da se pripreme za ustanak, jer će im biti stavljena na raspolaganje sva neophodna sredstva za vođenje rata.²³ Samo dan prije nego što će ustanički požar zahvatiti Malesiju, na Cetinju je boravio i grudski prvak Sokolj Baco koji je sa Crnogorcima ratove protiv Osmanlija vodio još davne 1878. godine, uživajući od tada poseban status u Crnoj Gori.²⁴ Na Cetinju je Baco razgovarao sa kraljevim ađutantom Mitrom Martinovićem ali su detalji tog razgovora ostali nepoznati. Istina, nije teško naslutiti o čemu su mogli pričati u predvečerje ustanka u Malesiji Martinović i Baco. No, pod velom tajne nije ostalo to, da je na početku ustanka, 30.

²² *Isto*, 793.

²³ Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 138.

²⁴ *Isto*; Knjaz Nikola je od 1883. godine, uglavnom zahvaljujući posredovanjem Baca, uspostavio saradnju sa izvjesnim brojem malisorskih prvaka, koji su na njegov prijedlog dobijali od crnogorskog vladara razne pogodnosti. (*Isto*, 112)

marta 1911. godine, grudski prvak dobio ekskluzivno pravo da kao stranac može kupiti imanje u Crnoj Gori,²⁵ baš kao ni to da mu je stavljeno na raspolaganje „perpera tri stotine za njegov vanredni rad oko arbanaških emigranata“.²⁶ Uvažavajući činjenicu da se od početka aprila te godine nalazio na mjestu predsjednika Podgoričkog komiteta ustanika i da je od kralja Nikole dobio povjerljiv zadatak da nagovara Malisore da emigriraju u Crnu Goru, ministar unutrašnjih djela Crne Gore, Marko Đukanović, je naložio telegrafskim stanicama na Cetinju, Rijeci Crnojevića, Podgorici, Virpazaru i Baru, da Sokolj Baco može besplatno koristiti njihove usluge, kada mu se zato ukaže potreba.²⁷ Uvidom u izvještaj od 14. maja 1912. godine, koji je ministar inostranih djela Dušan Gregović podnio komisiji za pregled i likvidaciju računa za arbanaške emigrante, saznajemo da je za propagandne svrhe u sjevernoj Albaniji, Ministarskom savjetu stajao na raspolaganju kredit od 310.000 perpera.²⁸ Crnogorske vlasti su se prilikom određivanja obima pomoći rukovodile slobodnom procjenom, zadržavajući pravo da zavisno od situacije pomoć ukinu ili pak produže, što je opet zavisilo od mnogo faktora. Tome je pogodovalo odsustvo obavezujućeg trajnog akta o pružanju pomoći emigrantima.²⁹ Privilegovan status koji su neki albanski prvaci uživali u Crnoj Gori za vrijeme malisorske krize 1911. godine, bio je predmet

²⁵ *Isto.*

²⁶ DACG, MUD 1911, UO, f- 112, 1563, M. Đukanović, ministar unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi u Podgorici, 5. (18) april.

²⁷ Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911, 112*; Jagoš Jovanović, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2001, 309.

²⁸ DACG, MID, 1912, Tajni fond i povjerljiva akta (u daljem tekstu TF i PA), f-207, 103, D. Gregović, ministar inostranih djela – komisiji za pregled i likvidaciju računa za arbanaške emigrante, 1. (14) maj.

²⁹ Đ. Nikprelević, *Ustanak u Malesiji 1911*, 71-72.

brojnih rasprava među Malisorima. Neke od njih, koji su stajali u prisnim vezama s crnogorskim Dvorom i Vladom, poput vodeće ličnosti ustanka Ded Đo Ljulje, predsjednika Podgoričkog komiteta Sokolj Baca i njegovog sina Nikole (Kolje) Baca, koji se nalazio na položaju sekretara Podgoričkog komiteta, neki malisorski prvaci su optuživali za neiskreno držanje za vrijeme malisorske krize. Posebno su se žalili na Nikolu Baca, sina Sokolj Baca, koji je po njima novčano profitirao za to vrijeme. Iako ih je crnogorski konzul u Skadru savjetovao da međusobna trvenja ne idu u prilog njihovoj borbi za slobodu, optužbe među Albancima nijesu prestajale. Nikolu Baca su pred konzulom nazvali izrodom i kukavicom, a na drugu dvojicu su bili izuzetno ogorčeni.³⁰

Stanje u Albaniji nije se bitnije popravilo nakon završetka malisorske krize 1911. godine i povratka emigranata svojim kućama. U suštini bio je to samo predah u daljoj borbi Albanaca za svoj status u Osmanskom carstvu. Ujedno i nova šansa za crnogorske vlasti da se pripreme za nastupajuće događaje u sjevernoj Albaniji. Svi izvještaji koje su slali crnogorski konzuli iz Skadra na Cetinje, krajem 1911. i početkom 1912. godine, išli su prilog novog rata u Albaniji. I bili su u pravu. Zbog toga se mnogi albanski prvaci nalaze u intenzivnoj komunikaciji sa tamošnjim crnogorskim konzulima interesujući se da li će ih Crna Gora (u šta se nije sumnjalo) pomoći i otvoriti im za slučaj nužde svoje granice. Razgovarajući početkom januara 1912. godine sa tzv. „knjazom mirditskim“ Prenk Bib Dodom, konzul Plamenac je doznao da skadarski valija strahuje da će do proljeća sve balkanske zemlje ući u rat protiv Osmanskog carstva, što bi najvjerovatnije i bio kraj njihovoj vladavini na Balkanu. To je bio razlog zbog kojeg se, prema valijinim

³⁰ *Ministarstvo inostranih djela 1879-1915*, Zbornik dokumenata, (priredio Slavko Burzanović), Podgorica, 2007, 402.

riječima, Carigrad „nosi mišlju, da dâ Arbaniji autonomiju, kako bi bar u ovom kraju balkanskog poluostrva u kom nema ni Bugara, ni Srba, ni Grka vlast Turske očuvana bila“. Kako je takav scenario ugrožavao političke planove Crne Gore u sjevernoj Albaniji, na Cetinju su se morali pobrinuti, da se za crnogorsku stvar pridobije svaki malisorski glavari, gdje je to, naravno, bilo moguće. Idealnu priliku je predstavljao škreljski barjaktar Vat Maraš, koji se nalazio „u vrsti nekoj očajanja“, izgubivši nadu u Osmansko carstvo, a od svojih Malisora je bio odbačen, javljao je konzul Plamenac. On je vjerovao da ga ne bi bilo teško pridobiti, a za crnogorske interese bi to bilo od velike koristi budući da je Vat Maraš bio ne samo viđen „Malisor nego i jedan od najbistrijih prostih Arbanasa“. Za tu priliku, po njegovim riječima, crnogorska vlada ukoliko nađe za shodno treba iskoristiti brigadira Mila Đuraškovića intimnog Maraševog prijatelja, jer je isti izrazio želju da se s njim sretne u Ulcinju. Maraš je konzulu nagovijestio nemire na proljeće. Njega je interesovalo, uostalom kao i mnoge njegove sunarodnike, da li će Crna Gora otvoriti svoje granice, na što je dobio negativan odgovor. Mora da je isto pitanje mučilo i kastratskog vojvodu Zenil Šabana i sina Miraša Ljuce, zbog čega su krenuli put Cetinja. A da li je pomenuti dvojac krenuo s iskrenim namjerama u crnogorsku prijestonicu, teško je sa sigurnošću reći. No, ako je suditi po konzulu Petru Plamencu njihove namjere nijesu bile čiste. Stoga je savjetovao krajnju obazrivost u razgovoru s njima. Osobito s kastratskim vojvodom.³¹

³¹ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 38, P. Plamenac, konzul u Skadru – D. Gregoviću, ministru inostranih djela, 10. (23) januar; Plamenac je pisao marta 1909. godine knjazu Nikoli, da se sa austrougarskim agentom baronom Nopčom sastajao „sin nekog Miraša Ljuce iz Kastrata za koga sam se već odavno bio uvjerio da je plaćen od Austrije“. (DACG, MID 1909, KS 1894–1911, f-1, 10, P. Plamenac, konzul u Skadru – N. I Petroviću, knjazu Crne Gore, 16. (29) mart).

Kako se bližilo proljeće, malisorske starješine su nastojale što više saznati od crnogorskog konzula, koji je na kratko bio na Cetinju, kakavi su planovi Crne Gore i kakav će stav prema novom ustanku zauzeti, odnosno, da li će ih podržati kao što je to bio slučaj u prethodnim ustaničkim godinama. Crnogorski konzul im je, po ko zna koji put ponovio, da Crna Gora neće otvoriti svoje granice, mada gotovo niko od albanskih prvaka nije bio spreman da u to povjeruje. Plamenac je na tu temu razgovarao i sa arkbiskupom Sređijem i vođom Mirdita Prenk Bib Dodom, o čemu je izvijestio nadležne na Cetinju. Tada im je saopštio da je albanskima prvacima prenio poruku koju mu je u prisustvu kralja Nikole, ministar Gregović naredio da im saopšti.³² Sa ovom dvojicom crnogorski konzuli održavaće česte kontakte, ali je u tom smislu za saradnju mnogo otvoreniji bio mirdistki vođa Prenk paša, iako bez pravog upliva na Mirdite, baš kao i opat Primo Doči sa kojim su se takođe održavali kontakti.³³ Novi crnogorski konzul u Skadru Ivo Jovičević, donosi vijest na Cetinje da je Prenk paša zbog sasvim izvjesnih nereda koji se mogu desiti u Mirditima, podnio ostavku kao vođa Mirdita, kako bi ogradio sebe od budućih dešavanja.³⁴ Samo dva dana nakon toga u razgovoru koji je imao sa njim, crnogorski konzul obavještava Cetinje da je Prenk Bib Doda pored pomoći za Mirdite tražio i nekih 50 pušaka koje mu je lično kralj Nikola obećao.³⁵ Kralj je takvim obećanjima

³² DACG, MID 1912, KS 1912-1915, f-2, 5, P. Plamenac, konzul u Skadru – D. Gregoviću, ministru inostranih djela 26. januar/11. februar.

³³ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 39, P. Plamenac, konzul u Skadru – D. Gregoviću, ministru inostranih djela, 13. (26) februar.

³⁴ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 47, I Jovičević, konzul u Skadru – D. Gregoviću, ministru inostranih djela, 16. (29) mart.

³⁵ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 49, I. Jovičević, konzul u Skadru – L. Tomanoviću, predsjedniku vlade i zastupniku ministra inostranih djela, 18. (31) mart.

nastojao da što jače veže albanske prvake za Crnu Goru. Uostalom, to je uz mnoge druge, odvajkada bio prepoznatljiv manir knjaza/kralja Nikole u širenju svoga prestiža među albanskim plemenima. Živeći na prostoru gdje se bez puške nije mogao zamisliti jedan jedini dan, takvog darodavca Albanci su izuzetno uvažavali.

Neposredno pred sam početak novog ustanka u Albaniji, jedna grupa malisorskih prvaka dolazi u Crnu Goru, gdje im ministar Gregović na zahtjev oblasnog upravitelja Podgorice, brigadira Blaža Boškovića, stavlja na raspolaganje 780 perpera, koje su za tu svrhu izdvojene iz Dispozicionog fonda.³⁶ Pošto je odmah po dolasku na crnogorsko tle za šestoricu malisorskih prvaka brigadir Bošković isplatio 480 perpera, razlikom od 300 perpera trebalo je po naredbi ministra Gregovića da se izmire troškovi njihove stanarine.³⁷ Uvidom u odluku ministra Gregovića, vidljivo je da raspodjelom novčanih sredstava nijesu svi malisorski prvaci bili ravnopravno obuhvaćeni. Nešto veću pomoć od ostalih, logično, dobili su šaljski prvak Mehmed Špen i hot-ski vojvoda Ded Đo Ljulja. Crnogorsko Ministarstvo inostranih

³⁶ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 108, rješenje o pomoći malisorskim prvacima, 26. april/9. maj.

³⁷ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 108/3, D. Gregović, ministar inostranih djela – brigadiru B. Boškoviću, oblasnom upravitelju u Podgorici, 9. (22) maj; Redovna pomoć u visini od 780 perpera raspoređena je malisorskim prvacima na sljedeći način: Đek Marašu 100 perpera, Mehmetu Špenu 140, Kolj Kurti 100, Đon Niki 100, Maraš Deliji 100, Tom Zolji 100, Đon Ljulji 140. (DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 108, 26. april/9. maj) Brigadir Bošković je odmah po dolasku isplatio u gotovini šestorici malisorskih prvaka po 80 perpera, s tim što na tom spisku nije bio Ded Đo Ljulja. No, u dnu dokumenta vidi se da je dopisano ime Ded Đo Ljulje kome se u tu svrhu stavlja na raspolaganje 140 perpera. (DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 108/2, rješenje ministra inostranih djela D. Gregovića, 26. april/9. maj).

djela nastavilo je sa praksom pružanja pomoći pomenutim glavarima. Nakon isteka prethodne pomoći, ministar inostranih djela Mitar Martinović uputio je depešu 18. jula 1912. godine oblasnom upravitelju u Podgorici, brigadiru Boškoviću, stavljajući mu ponovo na raspolaganje 780 perpera za isplatu dvomjesečne redovne pomoći pomenutim malisorskim glavari-
ma, koju su isti primili 20. jula 1912. godine. I u ovoj raspodjeli novčanih sredstava malisorskim prvacima, visinom primanja izdvajaju se Mehmed Špen i Ded Đo Ljulja.³⁸ Kako se bližio početak rata Crne Gore s Osmanskim carstvom, predsjednik vlade, ministar vojni i zastupnik ministra inostranih djela, Mitar Martinović, ovoj grupi malisorskih starješina odobrava 10. septembra 1912. godine isplatu novih 780 perpera.³⁹ Imajući u vidu da im je prethodna pomoć odobrena 18. jula 1912. godine, a da su istu primili 20. jula te godine, novi paket finansijske podrške bio je samo nastavak isplaćivanja redovne dvomjesečne pomoći, jer je im prethodna isticala 20. septembra 1912. godine. Brižljiv tretman crnogorskih vlasti dovoljno govori koliko se računalo sa njima u nastupajućim događajima.

Gorepomenuta grupa malisorskih prvaka, pomoć je primala i od strane crnogorskog Ministarstva vojnog. Osmočlanoj grupi na čelu sa Sokolj Bacom, ministar Martinović je odobrio na ime pomoći 800 perpera ravnopravno raspoređenih svim njenim članovima, koje su uručene preko Nikole Ivezaja.⁴⁰ Početkom

³⁸ DACG, MID 1912. TF i PA, f-207, bez broja, brigadir M. Martinović, zastupnik ministra inostranih djela – brigadiru B. Boškoviću, oblasnom upravitelju u Podgorici, 5. (18) jul; DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 208, M. Vučinić, zastupnik oblasnog upravitelja – Ministarstvu inostranih djela (računovodstvu), 18. (31) jul.

³⁹ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 257, rješenje o pomoći malisorskim prvacima, 28. avgust/10. septembar.

⁴⁰ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 219, priznanica o izdatoj novčanoj

avgusta oblasni upravitelj Podgorice, brigadir Bošković je preko ovog Ministarstva dobio 800 perpera predviđenih za šestočlanu grupu predvođenu vojvodom Đeloš Đokom i barjaktarom Dod Prenčom, koji su sa po 200 dodijeljenih im perpera dobili dvostruko veće povjerenje ministra Martinovića, nego što je to bio slučaj sa ostalim prvacima iz njihove grupe.⁴¹ Istog dana iz Dispozicionog fonda izdvojeno je 260 perpera na ime pomoći vojvodi Nam Ljuci iz Klimenata sa „još jednim drugom“.⁴² Za razliku od cetinjskih vlastodržaca, u pružanju pomoći malisorskim prvacima crnogorski konzuli u Skadru godinama unazad pozivali su na opreznost. Nemali broj njihovih izvještaja upućenih na Cetinje, govorili su u prilog tome da se malisorskom stanovništvu ne smije bezrezervno vjerovati, zbog njihove sklonosti da se priklone bogatijem darodavcu.

Iako su finansije bile najproblematičnije crnogorsko sredstvo kojim je trebalo širiti prestiž u prekograničnim krajevima, primjetno je, da od kako je savez balkanskih država za rat s Osmanskim carstvom dobijao svoju konačnu fizionomiju, sve više novaca se izdvaja za potrebe malisorskih prvaka, koji se od tada mogu češće vidati na Cetinju. Tako je krajem avgusta 1912. godine, Sokolj Baco sa još petnaestak prvaka iz Gruda za vrijeme boravka na Cetinju dobio „za trošak“ 800 perpera, ovoga

pomoći malisorskim glavarima od strane Ministarstva vojnog, 31. jul/14. avgust. Pomoć u iznosu od 100 perpera dodijeljena je pored Sokolj Baca: Ded Đonu, Kolj Dedi, Đek Marašu, Đon Niki, Mark Aliji, Nik Sokolju, Kolj Zefi. (*Isto*)

⁴¹ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 222, priznanica kojom se potvrđuje prijem novčane pomoći za malisorske glavare, 3. (16) avgust; Pored pomenute dvojice pomoć u iznosu od po 100 perpera brigadir Bošković trebalo je da dodjeli: Mark Dašu, Mirašu Ljuci, Đeku Marku, barjaktaru Ded Niki. (*Isto*)

⁴² DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 231, priznanica o prijemu novčane pomoći, 3. (16) avgusta.

puta preko Ministarstva inostranih djela.⁴³ Po naredbi ministra predsjednika Martinovića iz ove grupe zadržali su se 5 dana na Cetinju Ded Nika, Kolj Zefa i Kolj Deda, dok je Sokolj Baco crnogorskim vlastima bio potreban 8 dana. Troškovi njihovog izdržanja u ukupnom iznosu od 116 perpera i 88 para, pali su na teret Dispozicionog fonda.⁴⁴ Sa ništa manje pažnje crnogorske vlasti se od tada odnose i prema onim Malisorima koji se u plemenskoj hijerarhiji nijesu tako visoko kotirali, a koji su po svemu sudeći bili od značaja za interese Crne Gore na tom području. Iz Dispozicionog fonda na ime pomoći za njih 14 stavljeno je na raspolaganje 210 perpera.⁴⁵ Brojna arhivska građa govori u prilog tome da su gotovo do samog početka rata izdavajana manja novčana sredstva za neke od njih, poput isplaćivanja putnih troškova u iznosu od 60 perpera za Đok Simonija, Peš Đaka, Ljuš Kola, ili recimo Ibrahima Nokprelju, kome je na ime troška iz Ministarstva inostranih djela isplaćeno 10 perpera.⁴⁶ Koliko

⁴³ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 247, priznanica o prijemu novčane pomoći, 23. avgust/5. septembar; Pored Baca, kao primaoci novčane pomoći potpisani su barjaktar Ded Nika i glavari Kolj Deda, Maraš Ujka i Tom Đoka sa ostalim društvom (*Isto*)

⁴⁴ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 258, račun o troškovima grudskih prvaka, 29. i 30. avgust/11 i 12. septembar.

⁴⁵ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 183, rješenje o izdatim novčanim sredstvima malisorskim glavarima, 30. jun/13. jul. Novčana pomoć od 210 perpera podijeljena je na sljedeći način: Kolj Prenki, Zef Pietru i Bac Selmanu iz Gruda, svi po 10 perpera, Prek Zeki, Lek Prelji, Lek Keci, Ljoš Ujki, Nik Đeki, Nik Đeljoši iz Traboinja svima po 15 perpera, Nik Sokoli iz Šalja 15, Kolj Zefu iz Hota 15, Vasilju Mirašu, Pietru Zekovu i Nik Marku iz Vuksanlekića po 20 perpera. (*Isto.*)

⁴⁶ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 246, priznanica o prijemu novčane pomoći, 20. avgust/2. septembar; DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 249, priznanica o prijemu novčane pomoći, 24. avgust/6. septembar.

su njihove usluge za crnogorsku stvar u sjevernoj Albaniji bili limitirane najbolje govori visina pomoći koju su im vlasti na Cetinju davale. Ilustracije radi, samo je vojvoda iz Klimentata Palj Ljuca sa još jednim „drugom“ za 17 dana na ime pomoći iz Dispozicionog fonda zadobio povjerenje crnogorskih vlasti teško 460 perpera.⁴⁷

Finansijska i svaka druga potpora koju su crnogorske vlasti pružale malisorskim prvacima, izazvala je reakciju onih koji su zazirali od crnogorskih namjera u sjevernoj Albaniji, poput biskupa Serećija koji je prokleo svakog Malisora „koji bi prvi otišao i poljubio ruku kralju Nikoli“. Iako su na njegovu kletvu neki Malisori ostali nijemi, sa tim se nijesu mogli složiti oni malisorski prvaci koji nijesu zaboravili šta je crnogorski kralj za njih učinio, odgovorivši biskupu kontra kletvom „da bude proklet koji ih za to kune jer je kralj Nikola spasio njihove živote, njihovo imanje, njihovo ime i njihovu čast“.⁴⁸ Ovakav stav jednog broja malisorskih prvaka govori da je crnogorski uticaj bio prilično jak, ali ne i jedini u skadarskom vilajetu. Kralj Nikola je toga bio svjestan i nastojao je da svoju podršku koju je pružao Malisorima u borbi sa Osmanlijama valorizuje tako što će „od njih dobiti saglasnost za prisajedinjenje Skadra i teritorija do Mati“.⁴⁹ U proklamaciji 9. oktobra 1912. godine crnogorski kralj je pozvao Malisore da se priključe Crnogorcima u borbi protiv Osmanskog carstva, kako bi pred Evropom opravdao svoje pretenzije na sjevernu Albaniju.⁵⁰ Priključivši se

⁴⁷ DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 231, priznanica o prijemu novčane pomoći, 3. (16) avgust; DACG, MID 1912, TF i PA, f-207, 245, priznanica o prijemu pomoći, 20. avgust/2. septembar.

⁴⁸ DACG, MID 1912, KS, f-2, 124, I. Jovičević, konzul u Skadru – brigadiru M. Martinoviću, ministru inostranih djela, 14. (27) avgust.

⁴⁹ Mihailo Vojvodić, *Skadarska kriza 1913*, Beograd, 1970, 23.

⁵⁰ *Isto*.

Crnogorcima 11. oktobra 1912. godine otpočele su zajedničke crnogorsko-malisorske vojne operacije protiv Osmanskog carstva. No, njihovim držanjem na Cetinju nijesu bili najzadovoljniji, čemu je svoj doprinos dao katolički kler, koji je u saradnji sa osmanskim organima vlasti imao zadatak da odgovori Malisore od vojne saradnje sa crnogorskim kraljem.⁵¹ No, to nije bio nimalo jednostavan zadatak, pošto je veliki broj Malisora gledao kralja Nikolu i njegovu vojsku kao svoje oslobodioce.⁵² Suočeni s opasnošću da će njihova plemenska teritorija „umesto dugogodišnje tražene i očekivane autonomije“ biti podijeljena između Srbije i Crne Gore i pripojena „drugim muslimanskim djelovima njihove nove države“, što su podsticali iz Beča, Rima i Carigrada, Malisori su vremenom počeli da gaje jaka anti-slovenska raspoloženja.⁵³ Naravno, nesebičan doprinos tome dali su i crnogorski vojnici čineći brojne pljačke i štete po Malesiji.⁵⁴ Tako se savezništvo između Crnogoraca i Albanaca počelo pretvarati u ljuto neprijateljstvo, a mir na granici između ova dva naroda za dugo vremena postao je nemoguć.

⁵¹ *Isto*, 24; Među Malisorima koji su skupa sa crnogorskom vojskom uzeli učešća u borbama u sjevernoj Albaniji, bilo je i onih, istina manjih grupa, koje su napuštale linije fronta nakon prvih okršaja sa osmanskom vojskom, odajući se pljačkanju. (Pavle S. Radusinović, *Stanovništvo i naselja zetske ravnice od najstarijeg do novijeg doba*, knj. 1, Nikšić, 1991, 200-201)

⁵² *Isto*, 201; *Glas Crnogoraca*, broj 4, 26. januar 1913, 1; Ljiljana Aleksić-Pejković, „Severna Albanija u spoljnopolitičkim planovima Crne Gore i Srbije“, U: *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa na Cetinju 21, 22 i 23. juna 1990. godine*, (<http://www.rastko.rs/rastko-al/zbornik1990/ljaleksic-severna_1.php>), 07. 11. 2011.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ DACG, Ministarstvo vojno (u daljem tekstu MV), Razni odredi crnogorske vojske (u daljem tekstu ROCV), 1912-1915, f-1, bez broja, Jovo Bećir, šef štaba Zetskog odreda – komandi Zetskog odreda, 6. (19) oktobar.